

УДК 373–056.2 / .3

**SPEECH DEVELOPMENTAL ENVIRONMENT AS A MEANS OF
SOCIALIZATION OF CHILDREN OF PRE-SCHOOL AGE WITH VISUAL
IMPAIRMENTS****МОВЛЕННЄВЕ РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ****Nikolenko L. M. / Ніколенко Л. М.***PhD in Pedagogy, As, Prof. / канд. пед. наук, доцент*

ORCID: 0000–0001–8708–3117

Kutina K. K. / Кутіна К. К.*Oles Honchar Dnipro National University,**Dnipro, Science Avenue, 72, 49000**Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,**Дніпро, пр. Науки, 72, 49000*

Анотація. В роботі розглядається проблема соціалізації дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Звернена увага на мовленнєве середовище розвитку дошкільників з порушеннями зору та його можливості для соціалізації дітей означеної групи. Розглянуто три основні складники мовленнєво-розвивального середовища: мовлення педагога і батьків, методи і прийоми керівництва мовленнєвим розвитком дітей та спеціальне облаштування середовища кожної вікової групи.

Ключові слова: мовленнєве розвивальне середовище, соціалізація, діти з порушеннями зору, дошкільний вік, заклад дошкільної освіти.

Abstract. The work deals with the problem of socialization of preschool children with visual impairments. Attention is paid to the language environment of development of preschoolers with visual impairments and its possibilities for socialization of children of this group. The three main components of the speech-development environment are considered: the speech of the teacher and parents, the methods and techniques of guiding the speech development of children, and the special equipment of the environment for each age group.

Key words: speech development environment, socialization, children with visual impairments, preschool age, preschool education institution.

Вступ

Творчий розвиток та соціалізація дитини дошкільного віку найбільш успішно здійснюється в умовах збагаченого розвивального середовища, яке є одним з ключових напрямів соціалізації дітей молодшого дошкільного віку з порушеннями зору та забезпечує єдність соціальних і природних засобів. Мовленнєве розвивальне середовище, як частина загального середовища, спрямоване на ефективний виховний вплив, формування активного пізнавального ставлення до навколишнього світу й до явищ рідної мови і мовлення. Тому створення мовленнєвого розвивального середовища є важливим напрямом підвищення якості роботи з розвитку мовлення у дошкільному закладі для дітей з порушеннями зору.

Основний текст

З метою створення сприятливого для розвитку мовлення середовища в дошкільних закладах використовують спеціально створене штучне мовленнєве оточення. Під таким оточенням розуміється [6, с. 75] методичний інструмент, який дозволяє дитині уникнути негативного впливу неправильного мовлення

однолітків або дорослих, а також сприяє формуванню високої культури мовлення. Критерієм успішного штучного мовленнєвого середовища для дітей дошкільного віку є те, що воно стає для них природним.

Мовленнєве розвивальне середовище, створене у певній віковій групі, – це фактор, який або стримує, або активізує процес мовленнєвого розвитку дитини. Тому, створюючи розвивальне середовище, важливо враховувати рівень мовленнєвого розвитку, інтереси, здібності дітей певної вікової групи. Виділяють [2, с. 18] такі основні складники мовленнєво-розвивального середовища закладу дошкільної освіти: мовлення педагога і батьків; методи і прийоми керівництва мовленнєвим розвитком дітей дошкільного віку; спеціальне облаштування середовища кожної вікової групи. Зупинимося на них детальніше.

Грамотне мовлення педагога – найважливіший складник, адже саме педагог закладає основи культури дитячого мовлення, формує основи соціалізації та сприяє розвитку зв'язного мовлення дитини. Мовлення педагога закладу дошкільної освіти має як навчально-корекційну, так і виховну спрямованість. Головним є його якісний мовний зміст, який забезпечує успішність формування мовлення дітей. Мовлення педагога – відображення його внутрішнього світу, частина професійної культури, тому має характеризуватися такими якостями, як: правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доречність. Л. С. Вавіна [2, с. 19]. характеризує більш детально ці якості:

- *правильність* – мова педагога повинна відповідати мовним нормам. Слухаючи педагога, діти не повинні відволікатися від змісту, смислу мовлення через неправильну вимову або нестандартно побудовані фрази;
- *точність* – мовлення педагога повинно бути точним, відображати дійсність та однозначно позначається словом те, що має бути сказано;
- *логічність* – у висловлюванні педагога мають бути присутні всі три смислові компоненти: початок, основна частина і закінчення висловлювання. Також важливим є вміння педагога правильно, грамотно, логічно пов'язувати між собою всі фрази і частини свого висловлювання;
- *чистота* – мовлення педагога повинно бути вільним від елементів, нехарактерних для літературної мови. Забруднює мовлення педагога й невиправдане вживання ним запозичених слів, діалектних, жаргонних та сленгових виразів;
- *виразність* – така особливість мовлення педагога, яка захоплює увагу і викликає у дітей інтерес, створює атмосферу для емоційного співпереживання;
- *багатство* – мовлення педагога оцінюється за кількістю слів та їх смисловою насиченістю. Це лексичне і семантичне багатство. Існує й синтаксичне поняття багатства мовлення – це використання різних за структурою фраз (речень): простих і складних, повних і неповних, складносурядних і складнопірядних, безсполучникових тощо.

Багатство мовлення прямо залежить від рівня загальної культури, ерудиції, начитаності людини;

- *доречність* – вживання слів, які відповідають ситуації та умовам спілкування, є важливою особливістю мовлення педагога.. Доречність вимагає від педагога гнучкості мовленнєвої поведінки: чи вміє він визначити правильність і доцільність слів, форм і зворотів, їх смислових відтінків, завчасно передбачає роботу з їх засвоєння.

Мовлення батьків. Забезпечення позитивного мовленнєвого прикладу батьками, яке включає багатий лексичний словник, грамотність, відсутність образливих слів, емоційне забарвлення, оптимальний тон та індивідуалізоване звернення до дітей, а також створення мовленнєвих ситуацій і стимулювання дітей до вираження почуттів мовними засобами, сприяють розвитку мовленнєвого самовираження та формуванню мовленнєвої особистості у дітей дошкільного віку. Дослідниця Т. Жаровцева [5, с. 259] наголошує на важливості таких аспектів мовлення у сімейному середовищі для збагачення мовленнєвого досвіду дітей:

- 1) мова дорослого повинна бути правильною, виразною та логічною, а також повинна супроводжуватися відповідною інтонацією. Відсутність розвиненої інтонації може гальмувати розвиток мовлення у дітей, що ускладнює їх адаптацію та сприйняття оточуючого середовища;
- 2) важливо дотримуватися оптимального ритму та гучності мовлення, щоб не спровокувати втому у дітей;
- 3) мова повинна бути чіткою та лаконічною, оскільки розмита та багатослівна мова ускладнює розуміння та сприйняття висловлювань дитиною.

Методи і прийоми керівництва мовленнєвим розвитком дітей дошкільного віку. Провідною формою навчання та розвитку мовлення були і залишаються заняття різних видів і типів як спрямоване активізаційне спілкування. Ефективними сучасними методами розвитку мовлення дітей дошкільного віку з порушеннями зору є: полілог, вправи, структурно-синтаксична схема, розповідання командами, інтерв'ювання. У своїй статті Н. Гавриш дає їм вичерпну характеристику:

- ❖ *полілог* – це форма бесіди, що ґрунтується на пошуку відповідей на проблемні запитання шляхом спільного обговорення. У відміну від традиційної бесіди, де вихователь виступає як ведучий, у полілозі він виступає як режисер, а всі учасники мають право висловлювати свою думку, навіть якщо вона відрізняється від загальної. У полілозі особливу увагу приділяється спілкуванню «очі в очі», коли всі учасники розміщені по колу на одному рівні з дорослим, що сприяє щирості та залученості кожного;
- ❖ *вправи* – це багаторазове повторення мовленнєвих дій дітьми. Вони можуть бути імітаційними (повторення складного слова для запам'ятовування чи звука для оволодіння вимовою), конструктивними (вправи на розвиток розумової діяльності, наприклад, добір узагальнювальних слів до групи прикметників чи іменників, протилежних

за значенням слів до даного і т.д.), творчими (використання засвоєних способів у нових умовах, наприклад, самостійне постановка запитань у бесіді), ігровими (вправи, що передбачають уявну ігрову ситуацію для використання зв'язного мовлення, наприклад, відвідання магазину іграшок);

- ❖ *структурно-синтаксична схема* – ефективний метод формування навичок розповідання (опису та повідомлення). Його суть полягає в тому, що педагог задає логіку (послідовність, план, «скелет») опису чи повідомлення, допомагаючи дітям із нарощуванням змісту кожної позиції умовного плану. Схема складається зі стимульних слів (їх пропонує дорослий) та слів-реакцій (промовляють діти). Нерідко на початкових етапах навчання складання розповіді відбувається колективно. Діти емоційно заряджають одне одного, підтримують, доповнюють, розвивають сюжет, отримують задоволення від мовленнєвої діяльності, набувають упевненості у своїх силах. І навіть ті, хто не промовив ні слова, чують численні варіанти і засвоюють їх;
- ❖ *розповідання командами* – ще один ефективний метод навчання розповідання чи переказу. Педагог пропонує дітям об'єднатися в команди, домовитися, хто почне, продовжуватиме, закінчить розповідь. На перших порах можна допомогти їм розподілити між собою частини оповіді. За такого способу організації роботи кожен має уважно слухати своїх товаришів, щоби вчасно вступити, кожен переживає не тільки за власний успіх, а й за успіх усієї команди;
- ❖ *інтерв'ювання* – цінність цього методу полягає в можливості налагодити і збагатити комунікацію між дорослим й дітьми. У процесі інтерв'ю дорослий щиро цікавиться думками дитини з різних питань, цінне тим, що спонукає малят до самостійного мислення, формує довіру, відчуття цінності, важливості власної думки, розвиває вміння зрозуміло для слухача формулювати судження.

Спеціальне облаштування середовища кожної вікової групи. Доведено [7], що грамотна спеціальна організація мовленнєвого розвивального середовища в закладі дошкільної освіти для дітей з порушеннями зору:

- ✓ створює сприятливі умови для формування мовленнєвих навичок та умінь дітей не лише в спеціально організованому навчанні, а й у самостійній діяльності;
- ✓ забезпечує високий рівень мовленнєвої діяльності дітей;
- ✓ сприяє опануванню дітьми мовленнєвими вміннями і навичками в природному середовищі живого розмовного мовлення.

У закладі дошкільної освіти для дітей з порушеннями зору мовленнєве розвивальне середовище необхідно цілеспрямовано створювати для кожної з вікових груп. Таке стимулювання мовленнєвого розвитку позитивно впливає на соціалізацію дітей і готує до зміни соціального статусу.

Так, науковці [1, с. 318] рекомендують у першій молодшій групі розвиток мовлення орієнтувати на формування контактів з дорослими і однолітками через доручення, що сприяє встановленню мовленнєвої взаємодії.

Організувати самостійне розглядання малюнків, іграшок та книжок (заохочує ініціативне мовлення). Також важливим є проведення емоційно насичених розповідей педагога для навчання дітей слухати і розуміти мовлення.

У другій молодшій групі, крім вищезазначених методів, акцентується на організації спілкування дітей з дорослими та однолітками через доручення та встановлення контактів. Організація розглядання книжок, малюнків та іграшок активізує ініціативне мовлення та збагачує уявлення про навколишнє середовище. Організація «Куточка цікавих речей» також сприяє розвитку активного, ініціативного мовлення дітей. Крім того для збагачення пасивного словника дитини і удосконалення навичок продуктивного слухання педагог використовує різноманітні розповіді.

У середній групі, окрім зазначених методів, перевага надається задоволенню пізнавальних потреб дітей та активному використанню прийомів формування навичок спілкування з однолітками. Відбувається поповнення «Куточка цікавих речей» наборами малюнків, фотографій, листівок, лупами, магнітами тощо. Ефективність занять із розвитку мовлення забезпечується підтриманням діалогового формату, що вимагає від педагога вміння і звички слухати дітей, готовності не гасити їхню мовленнєву ініціативу своєю надмірною активністю і досвідченістю, а непомітно підтримувати найменші спроби дітей вступити в розмову, висловитися.

У старшій групі наголошується на удосконаленні мовлення як засобу спілкування, формуванні навичок самостійного розповідання та створенні індивідуального «мовленнєвого простору» кожної дитини з метою стимулювання словесної творчості, підвищення якості мовленнєвих висловлювань. Ефективними методами роботи з цілеспрямованого формування навичок самостійного розповідання у цій віковій групі є як традиційні (спостереження, екскурсії, дидактичні ігри, розповідання за картиною; читання літературних творів із подальшим їх літературно-художнім аналізом), так і сучасні методи (полілог, інтерактивні вправи, структурно-синтаксична схема, розповідання командами, інтерв'ювання).

Вищезазначене доводить, що продуктивний мовленнєвий розвиток дошкільників з порушеннями зору може відбутися лише в процесі вільної і самостійної діяльності у спеціально організованому розвивальному середовищі, яке уможливить соціалізацію та сприятиме досягненню оптимального рівня мовленнєвого розвитку, формуванню емоційно-ціннісного ставлення до себе та інших.

Висновки. Були розглянуті основні складники мовленнєво-розвивального середовища, які включають мовлення педагога і батьків, методи і прийоми керівництва мовленнєвим розвитком дітей та спеціальне облаштування середовища кожної вікової групи. Було виявлено, що грамотна організація мовленнєвого розвивального середовища в закладі дошкільної освіти для дітей з порушеннями зору забезпечує формування мовленнєвих навичок і умінь у самостійній діяльності, сприяє високому рівню мовленнєвої діяльності дітей і допомагає їм опанувати мовленнєві вміння і навички в природному розмовному середовищі.

Література

1. Богуш А. М., Гавриш; Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. Вид. 2-ге, доповнене. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
2. Вавіна Л. С. Розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників з порушеннями зору: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут спеціальної педагогіки, 2015. 127 с.
3. Гавриш Н. Мовлення дитини. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 3. С. 3–8.
4. Діти з порушенням зору в умовах інклюзивної освіти: навч. метод. посіб. / за наук. ред. Є. П. Синьової. Київ: Кафедра, 2016. 212 с.
5. Жаровцева Т. Г. Мовлення батьків як взірець правильності мовленнєвого розвитку дошкільників. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2013. №1–2. С. 257–262.
6. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична реалізація. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2006. 168 с.
7. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.